

ks. Łukasz Paluch
Uniwersytet Szczeciński
ORCID: 0000-0001-8130-090X

EKLEZJOTWÓRCZA FUNKCJA HOMILII WE MSZY ŚWIĘTEJ TRANSMITOWANEJ

Streszczenie

Podczas transmisji Mszy świętej za pośrednictwem mediów przekazowi telewizyjnemu podlega także homilia wygłaszana w czasie Eucharystii. Wśród funkcji homilii można wskazać zadanie budowania wspólnoty Kościoła. Tak rozumiana homilia staje się nie tylko wprowadzeniem wierzących w tajemnice wiary i wyłożenie prawd chrześcijańskiego życia, ale także tworzy i podtrzymuje wspólnotę Kościoła. W homilii wygłaszanej w miejscu kultu powstawanie takiej wspólnoty dokonuje się poprzez żywe spotkanie między kaznodzieją a odbiorcą. Inna sytuacja ma miejsce, gdy homilia jest transmitowana, do interakcji między homilistą a wiernym nie dochodzi. Źródłowym materiałem badawczym dla niniejszego artykułu jest zbiór homilii wygłoszonych w czasie pierwszej fali pandemii koronawirusa w sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Krakowie-Łagiewnikach. Na podstawie analizy materiału źródłowego podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy homilia transmitowana w telewizji w dalszym ciągu spełnia swoją eklezjotwórczą funkcję, a jeżeli tak, to co jest konieczne, aby mogła ją wypełniać.

Słowa kluczowe: homilia, funkcja homilii, eklezjogeneza, transmisja Mszy świętej, transmisja homilii

The Ecclesia-Forming Function of the Homily in the Broadcast Mass

Abstract

When Mass is broadcast through the media, the homily given during the Eucharist is also televised. Among the functions of the homily, one can point to the task of building up the community of the Church. Thus understood, the homily becomes not only an introduction to the mysteries of faith and an exposition of the principles of Christian life, but it also creates and sustains the community of the Church. When a homily is delivered in a place of worship, the formation of such a community takes place through a lively encounter between the preacher and the recipient. The situation is different when the homily is broadcast and the interaction between the homilist and the faithful is interrupted. The source material for this article is a collection of homilies delivered during the first wave of the Coronavirus pandemic in the Divine Mercy Sanctuary in Krakow-Łagiewniki. On the basis of the analysis of the source material, an attempt was made to answer the question whether a homily broadcast on television still fulfills its ecclesio creative function and, if so, what is necessary for it to do so?

Keywords: homily, function of the homily, ecclesiogenesis, transmission of the Mass, transmission of the homily

Wstęp

Od 16 marca do 30 czerwca 2020 roku Telewizja Polska transmitowała codziennie Mszę świętą z kaplicy Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach. Podczas tych celebracji głoszone homilie, które następnie zostały zebrane i opublikowane w książce *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*¹. Transmisja Mszy świętych miała miejsce w programie pierwszym Telewizji Polskiej i, jak zaznacza Zbigniew Bielas, była to wspólna decyzja Konferencji Episkopatu Polski oraz nadawcy publicznego². Na publikację homilii z tego okresu zdecydowano się po otrzymaniu świadectw osób, które każdego dnia brały udział w transmisjach wspomnianej liturgii³. W okresie pandemicznych ograniczeń telewizyjny

¹ Por. *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020.

² Por. Z. Bielas, *Wstęp*, w: *Nadzieja płynie...*, dz. cyt., s. 5.

³ Tamże, s. 6.

przekaz Mszy świętych i głoszonych wówczas homilii stał się dla wielu wiernych jedyną okazją do „uczestnictwa” w liturgii Kościoła. Z opracowywanego zbioru kazań łagiewnickich wybrano 18 homilii wygłoszonych od 25 marca do 18 kwietnia 2020 roku, od poniedziałku do soboty. Pominięto kazania wygłaszane w niedziele, w czasie Triduum Paschalnego oraz w Poniedziałek Wielkanocny, ponieważ nie zostały zawarte w wydanym zbiorze. Zdecydowano się na analizę wskazanych homilii, ponieważ w tym okresie obowiązywały najbardziej restrykcyjne ograniczenia udziału wiernych we Mszach świętych⁴. Celem niniejszego artykułu jest znalezienie odpowiedzi na pytanie badawcze, czy homilia, która jest wygłaszana podczas Mszy świętej transmitowanej w telewizji, spełnia funkcję eklezjotwórczą. Artykuł został podzielony na trzy części. W pierwszej zostanie podjęty temat teologicznej wartości homilii wygłaszanej w czasie przekazu telewizyjnego. W drugiej przedstawiona zostanie eklezjotwórcza funkcja homilii. Trzecia część stanowi analizę materiału źródłowego.

Homilia podczas transmitowanej Mszy świętej

Homilia, według definicji zawartej w *Dyrektorium homiletycznym*⁵, jest „[...] wypowiedzią o tajemnicach wiary i prawidłach życia chrześcijańskiego dopasowaną do szczególnych potrzeb słuchaczy”⁶. Według przywołanego dokumentu homilia powinna zawierać w sobie trzy podstawowe elementy, którymi są: nawiązanie do tajemnic wiary, życie chrześcijańskie i uwzględnienie aktualnych potrzeb Ludu Bożego. Benedykt XVI w adhortacji *Verbum Domini*⁷ zwracał uwagę na konieczność odwoływania się w głoszonych przez kapłanów homiliach do potrzeb wiernych. Powinno to, według papieża, mieć miejsce przede wszystkim podczas powszedniej Mszy świętej sprawowanej wraz z ludem, podczas której należy „[...] przedstawiać krótkie

⁴ Zgodnie z decyzją władz państwowych od 25 marca do 19 kwietnia w miejscach kultu, w jednym czasie, mogło przebywać maksymalnie 5 osób. Zob. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dn. 24 marca 2020 r. § 1 p. 4, zob. także Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 19 kwietnia 2020 r. § 9 p. 3 pp. b).

⁵ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, 2015 (dalej jako: DH).

⁶ DH 11.

⁷ Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Verbum Domini*, Rzym 2008 (dalej jako: VD).

refleksje, dostosowane do sytuacji, aby wierni mogli przyjąć usłyszane słowo i by wydało ono owoce”⁸. Henryk Sławiński, komentując nauczanie papieża o homilii, zwrócił uwagę na wyeksponowanie przez Benedykta XVI jednego z zadań homilii. Jest nim „zachęcenie słuchaczy do udziału w misji Kościoła, co w przypadku świeckich dotyczy przede wszystkim chrześcijańskiego życia”⁹. Homilia jest wygłaszana w konkretnym czasie i miejscu. Dlatego w *Dyrektorium homiletycznym* zostało podkreślone, że powinna ona prowadzić wiernych do czynnego sprawowania Eucharystii¹⁰. Warto w tym miejscu przypomnieć, że wygłaszanie homilii w czasie sprawowania liturgii jest zalecane przez dokumenty Kościoła¹¹.

Homilia, która jest częścią Eucharystii, jest upubliczniana za pomocą środków społecznego przekazu podczas transmisji Mszy świętej. W *Dyrektorium Konferencji Episkopatu Polski w sprawie celebracji Mszy świętej transmitowanej przez telewizję* zostały zawarte wskazania, jak homilia powinna być przygotowana i w jaki sposób wygłaszana podczas transmisji¹². Celebrans, który jest odpowiedzialny za przygotowanie homilii, jest zachęcany, aby opracował ją w pierwszej kolejności na piśmie¹³, a następnie wygłaszał z pamięci, jedynie dyskretnie korzystając z przygotowanego tekstu na kartkach. Powinna być dostosowana do charakteru liturgii i trwać do 15 minut¹⁴. W dyskusji teologicznej dominuje pogląd, że homilia, która jest jedynie transmitowana przez pośrednictwo mediów, nie jest tym samym wydarzeniem, które dzieje się w świątyni. Andrzej Draguła podkreśla

⁸ VD 59.

⁹ H. Sławiński, *Homilia w zgromadzeniu eucharystycznym. Recepcja wspólnego nauczania Kościoła w Dyrektorium homiletycznym*, Kraków 2018, s. 43.

¹⁰ Por. *Wprowadzenie do drugiego wydania Lekcjonarza mszalnego*, n. 24 (dalej jako: WLM), zob. także DH 11, 15.

¹¹ Por. WLM 25, zob. także *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, nr 65. O homilii w dokumentach wprowadzających do ksiąg mszalnych pisał Henryk Sławiński; zob. H. Sławiński, *Homilia w zgromadzeniu...*, dz. cyt., s. 53-60.

¹² *Dyrektorium Konferencji Episkopatu Polski w sprawie celebracji Mszy świętej transmitowanej przez telewizję*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2017, nr 29, 48-55 (dalej jako: DTMS)

¹³ Por. DTMS 16.

¹⁴ Por. DTMS 22.

znaczenie żywej relacji, która zachodzi między głoszącym homilię celebransem a odbiorcami, którymi są wierni¹⁵. Krzysztof Marcyński w opracowaniu *Komunikacja religijna i media*¹⁶ wypowiada się zdecydowanie, twierdząc, że „homilia transmitowana przez media elektroniczne przestaje być przepowiadaniem słowa Bożego w pełnym jego wymiarze [...]”¹⁷. Pozostaje jednak szansą do przekazywania Ewangelii i staje się niejako przedśmionkiem dla doświadczenia, które dokonuje się poprzez przepowiadanie obecne w wspólnocie sprawującej liturgię. Nie neguje on jednak sensowności przepowiadania słowa Bożego za pośrednictwem mediów elektronicznych. Wskazuje zarówno na pozytywne, jak i negatywne znaczenie tego działania. Niewątpliwie transmisja wydarzeń liturgicznych jest pomocna dla wiernych, którzy nie mają możliwości uczestniczenia w Eucharystii. Przez przekaz telewizyjny lub za pośrednictwem innych mediów mogą spotkać się ze słowem Bożym głoszonym w homilii. Transmisja Mszy świętej nie może być jednak powodem do rezygnacji z fizycznego w niej uczestnictwa. K. Marcyński uważa, że „[...] przegraną Kościoła będzie, jeśli pełnia [fizyczne uczestnictwo w przepowiadaniu] zostanie zastąpiona czymś zastępczym, zubożałym, jakąś protezą i substytutem przepowiadania homilijnego [...]”¹⁸. Dlatego należy uważać, aby nie sprowadzić uczestnictwa w liturgii Kościoła oraz słuchania słowa Bożego w homilii wyłącznie do transmisji telewizyjnej. W konsekwencji może to prowadzić do zaniku świadomości bycia częścią Kościoła¹⁹.

Należy jednak przyjąć, że czas pandemii koronawirusa i przymusowej izolacji społeczeństwa był obiektywnym powodem do tego, aby „współuczestniczyć” w liturgii i przepowiadaniu za pośrednictwem transmisji w mediach, ze względu na brak możliwości fizycznej obecności w miejscu kultu.

¹⁵ Por. A. Draguła, *Eucharystia zmediatyzowana. Teologiczno-pastoralna interpretacja transmisji Mszy świętej w radiu i telewizji*, Zielona Góra 2009, s. 296.

¹⁶ K. Marcyński, *Komunikacja religijna i media*, Kraków 2016, s. 145.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Por. tamże, s. 145-146.

¹⁹ Por. F. Galofaro, Ch. Petri, *The Day after the Pandemic. A Semiotic Analysis of Four Homilies*, „Global Humanites” 2021, vol. 6, s. 42.

Eklezjotwórcza funkcja homilii

Krzysztof Marcyński, w przywołanym już opracowaniu, zadaje słuszne pytanie: „Skoro celem przepowiadania jest budowanie realnej wspólnoty, to na ile media pozwalają tę wspólnotę budować?”²⁰. Aby odpowiedzieć na tak sformułowane pytanie, należy jednak w pierwszej kolejności wykazać, że celem przepowiadania w czasie liturgii jest budowanie wspólnoty, które przez celebrację misterium w akcji liturgicznej doprowadzi do wyrażenia się Kościoła²¹. Takie działanie może zostać zdefiniowane jako funkcja eklezjotwórcza homilii. Grzegorz Jaśkiewicz uważa, że „wiąże się [ona] bezpośrednio z dostrzegalnymi, możliwymi do zaobserwowania, obiektywnymi następstwami posługi homilijnej w sferze zaistnienia, konsolidacji i rozwoju wspólnoty kościelnej”²². H. Sławiński za najważniejsze wskazanie takiej funkcji homilii uważa fragment encykliki Pawła VI *Evangelii nuntiandi*. Papież uważa, że homilia, która ma tworzyć wspólnotę, powinna zawierać w sobie następujące elementy: prostotę, przejrzystość, bezpośredniość, zakotwiczenie w Piśmie Świętym, musi pozostawać wierna nauczaniu Kościoła, być przepelniona apostołską żarliwością, przekazywać dobrą nadzieję, podsycać wiarę, rodzić pokój i jedność²³. Można te przymioty homilii mszalnej podzielić na trzy grupy. Pierwszą stanowią czynniki wspólnototwórcze. Ich zadaniem jest budowanie wspólnoty, a nie jej podział. Do tej grupy należy zaliczyć żarliwość apostołską, dobrą nadzieję oraz podsycać wiarę, rodzenie pokoju i jedności. Druga grupa obejmuje źródła (Pismo Święte i nauczanie Kościoła). Natomiast trzecią, najbardziej obszerną, stanowią wymagania formalne. To one będą najbardziej widoczne dla słuchaczy i wpływają na ich odbiór tego, co głosi homilista²⁴. Homilia, przygotowana w taki sposób i wygłoszona wobec ludu Bożego, powinna w nim odnowić świadomość i poczucie przynależności do Kościoła paschalnego²⁵.

²⁰ K. Marcyński, *Komunikacja...*, dz. cyt., s. 124.

²¹ H. Sławiński, *Rola homilii w liturgii Kościoła*, „Studia Wrocławskie” 2001, nr 4, s. 295.

²² G. Jaśkiewicz, *Eklezjotwórcza funkcja homilii*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie” 2009, nr 14, s. 83.

²³ Por. Paweł VI, Encyklika, *Evangelii nuntiandi*, Rzym 1975, nr 43 (dalej jako: EN); por. także H. Sławiński, *Rola homilii...*, dz. cyt., s. 296.

²⁴ Por. H. Sławiński, *Homilia w zgromadzeniu...*, dz. cyt., s. 32.

²⁵ Por. H. Sławiński, *Rola homilii...*, dz. cyt., s. 296.

Dał temu wyraz Tomasz Halík, który we wstępie do zbioru swoich kazań z okresu pierwszej fali pandemii koronawirusa zapisał „przez cały czas lockdownu stawałem przed pustymi ławkami i patrzyłem tylko w oko kamery. Na każdą niedzielę i święto nagrywałem kazania [...]. Pisząc je, myślałem nie tylko o naszej parafialnej społeczności, ale też o szerszej publiczności”²⁶. Można wyprowadzić z tego wniosek, że jednym z elementów eklezjotwórczej roli homilii mszalnej jest także świadomość duchownego, który najpierw ją przygotowuje, a następnie wygłasza. Powinien on mieć na uwadze zadanie, którym jest budowanie wspólnoty²⁷.

Budowanie jakiegokolwiek wspólnoty dzieje się poprzez relacje, które wytwarzają się między poszczególnymi osobami. Inna więc będzie wspólnota, która rodzi się poprzez przepowiadanie w kościele, a inna poprzez oglądanie i słuchanie homilii podczas transmisji telewizyjnej. Według A. Draguły kazanie, które jest wygłaszane w miejscu (w kościele), poddaje się teatralizacji, zaś to, które jest już transmitowane, musi poddać się strategii telewizyjnej, tracąc przez to swój teatralny wymiar. Zmienia się wówczas doświadczenie wspólnotowości homilii. Podlega ona prywatyzacji, a w konsekwencji wytwarza się odmienny odbiór słowa Bożego. Zielonogórski teolog mówi wprost: „na skutek transmisji oglądamy inną akcję kaznodziejską niż ta, w której bralibyśmy udział, będąc na miejscu przepowiadania”²⁸. Chociaż funkcja eklezjotwórcza homilii się nie zmienia, to jednak wymaga ona od homilisty większego zaangażowania i przygotowania. Musi mieć on na uwadze, że tekst, który wygłasza, zostanie poddany interpretacji producenta i wydawcy, a nie tylko słuchacza – wiernego w kościelnej ławce. Oznacza to, że realizacja tej funkcji homilii jest poniekąd utrudniona, ale dalej możliwa do wypełnienia.

Przygotowując homilię, która będzie poddana transmisji, kaznodzieja powinien wziąć pod uwagę następujące czynniki: porę dnia; kiedy przekaz telewizyjny będzie miał miejsce; kontekst wydarzeń społecznych, który determinuje przygotowanie i realizację transmisji; miejsce, w którym sprawuje liturgię i wygłasza kazanie. Należy

²⁶ T. Halík, *Czas pustych kościołów*, Kraków 2020, s. 7-8.

²⁷ Por. H. Sławiński, *Rola homilii...*, dz. cyt., s. 296.

²⁸ A. Draguła, *Słowo i obraz. Homilia w transmisji audiowizualnej*, „Polonia Sacra” 2021, nr 4, s. 37-38.

pamiętać o tym, że kamera w czasie profesjonalnej transmisji nie pokazuje przez cały czas kaznodziei, ale realizator będzie przekazywał obraz z różnych miejsc i wielu kamer. A. Draguła nazwie ten proces tworzeniem opowiadania, w którym między innymi może zostać pokazany przez reżysera „detal ikonograficzny, który jest tematycznie powiązany z treścią homilii”²⁹. Wreszcie dla homilisty istotne jest to, że będzie przepowiadał słowo Boże w dwóch przestrzeniach – świątyni, w której mogą być zgromadzeni nawet nieliczni wierni oraz w telewizji, która będzie pełniła rolę pośredniczącą w przekazie homilii. Kaznodzieja powinien również pamiętać, że homilia podczas transmisji zostanie poddana modyfikacji, którą będzie nie tylko to, jak wierny ją odbierze, ale również jak homilista będzie się zachowywał, jak zostanie pokazany przez realizatora czy z jakim – innym obrazem – zostanie przedstawiony.

Casus: homilie łagiewnickie

Po przedstawieniu założeń teoretycznych dla homilii, której funkcją jest budowanie wspólnoty Kościoła, można przejść do analizy homilii wygłoszonych w sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Krakowie-Łagiewnikach. Należy jednak zwrócić uwagę na dwie kwestie. Po pierwsze, analizie zostały poddane teksty, które zostały wygłoszone, a następnie opublikowane w jednym zbiorze. Nie będzie więc można zbadać sposobu realizacji przekazu medialnego homilii, między innymi ukazywanych ujęć z różnych kamer, ograniczając się jedynie do analizy tekstowej. Po drugie, ze zbioru homilii łagiewnickich wybrano jedynie osiemnaście kazań, które wygłaszane były przez kapłanów podczas tzw. twardego lockdownu³⁰. Analizie zostały więc poddane homilie następujących kaznodziejów: ks. Sylwestra Robaka, ks. Aleksandra Wójtowicza, ks. Franciszka Ślusarczyka, ks. Mateusza Koziołka, ks. Ireneusza Okarmusa, ks. Andrzeja Tarasiuka, ks. Jana Machniaka, kard. Stanisława Dziwisza, ks. Marcina Kazanowskiego,

²⁹ Tamże, s. 39.

³⁰ Przez pojęcie „twardego lockdownu” należy rozumieć takie kombinacje działań władzy państwowej, które mają doprowadzić do zatrzymania rozprzestrzeniania się wirusa poprzez radykalne ograniczenie kontaktów między członkami populacji. Por. L. White, P. van Basshuysen, M. Frisch, *When Is Lockdown Justified?*, „Philosophy of Medicine” 2022, nr 3, s. 2 (1-22).

ks. Dariusza Rasia, ks. Tadeusza Panusia, ks. Tomasza Szopy, ks. Adama Paszeka, ks. Pawła Gawrona, ks. Andrzeja Mulki, bp. Jana Zająca, ks. Zbigniewa Bielasa i ks. Bogusława Seweryna. Analiza została przeprowadzona na podstawie eklezjogenetycznych kryteriów opisanych w części drugiej niniejszej pracy.

Pierwsze z tych kryteriów wskazuje na realizację czynników wspólnototwórczych, które ujawniają się w warstwie treściowej. W analizowanych homiliach taką rolę spełniają pojawiające się motywy teologiczne. Najczęściej wybieranym motywem była prawda o miłosierdziu Bożym i wezwanie do pokładania w nim ufności, która przezwy cięża strach i wprowadza pokój. Miłosierdzie Boże opisywano jako tajemnicę wcielenia Syna Bożego:

Bóg tak bardzo pragnął powiedzieć, że nas kocha [...]. Przyjął ludzkie ciało [...]. To jest Boże miłosierdzie, które często jest odrzucane, lekceważone [Robak, s. 32],

wzywano Jego pomocy:

niech czuwa Boża Opatrzność i Boże Miłosierdzie, które z ufną nadzieją wypraszamy dla całego świata o zachowanie od wszelkiego zła! [Wójtowicz, s. 35],

błagajmy o Boże Miłosierdzie dla całego świata [Ślusarczyk, s. 38],

przedstawiano je jako istotny przymiot Boga:

Miłosierdzie to drugie imię Boga [Raś, s. 60-61].

W oktawie Wielkanocy przypomniano o trwającej nowennie przed Niedzielą Miłosierdzia Bożego i wyznaczonych na każdy dzień intencjach modlitewnych:

w środę, w szóstym dniu tej nowenny, Pan Jezus prosi [Mulka, s. 73],
przeżywamy kolejny dzień nowenny przed Świętem Miłosierdzia. [...] W innych okolicznościach zapraszalbym Was do Łagiewnik na niedzielne uroczystości Święta Miłosierdzia [Bielas, s. 80].

Wykorzystywano akt strzelisty „Jezu, ufam Tobie” jako tytuł, zakończenie lub fragment homilii [Tarasiuk, s. 48; Machniak, s. 48-51; Zając, s. 75].

Kontekst egzystencjalny realizowany był w homiliach przede wszystkim poprzez bezpośrednie nawiązanie do stanu pandemii, które znalazło się w czternastu homiliach³¹. Przywoływano świadectwa walki z koronawirusem i posługi wśród chorych z Włoch [Wójtowicz, s. 35; Ślusarczyk, s. 38; Panuś, s. 62-64]. Trzech kaznodziejów łagiewnickich czas izolacji domowej określało mianem wyjątkowych i wielkich rekolekcji [Ślusarczyk, s. 36; Machniak, s. 51; Kazanowski, s. 59]. Również w trzech homiliach podkreślano, że jest to okres w Kościele, kiedy zdecydowana większość wiernych nie może uczestniczyć w sprawowanej Eucharystii [Koziołek, s. 40-41; Szopa, s. 66; Paszek, s. 67-69]. Na uwagę zasługuje fakt, że w czterech homiliach znalazła się zachęta dla wiernych do praktykowania liturgii domowej [Koziołek, s. 42; Kazanowski, s. 58; Panuś, s. 63; Paszek, s. 67-69]. W dwóch homiliach znalazło się zestawienie wirusa z grzechem:

nasza walka z wirusem, którym jest grzech, egoizm, złe przyzwyczajenia, wady [Wójtowicz, s. 35]

lub używano terminologii właściwej wirusowi wobec rzeczywistości religijnej:

serce ludzkie, kiedy jest zainfekowane grzechem, wcześniej czy później będzie w sobie rozwijać zdolność do nienawiści [Okarmus, s. 42].

Drugim kryterium, na podstawie którego można wykazać eklezjotwórczą rolę homilii, są wykorzystywane źródła. Badane teksty w różnym stopniu odwoływały się do czytań mszalnych przewidzianych na dany dzień lub innych fragmentów Pisma Świętego. W dwóch homiliach nawiązano do modlitwy papieża Franciszka z 27 marca 2020

³¹ Nawiązania znajdują się w homiliach: ks. Aleksandra Wójtowicza, ks. Franciszka Ślusarczyka, ks. Mateusza Koziołka, ks. Andrzeja Tarasiuka, ks. Jana Machniaka, kard. Stanisława Dziwisza, ks. Marcina Kazanowskiego, ks. Dariusza Rasia, ks. Tadeusza Panusia, ks. Tomasza Szopy, ks. Adama Paszeka, ks. Andrzeja Mulka, bp. Jana Zająca oraz ks. Zbiniewa Bielasa.

roku³². Zarówno ks. Andrzej Tarasiuk, jak i ks. Zbigniew Bielas przywołują ten sam fragment papieskiego rozważania [Tarasiuk, s. 46-47; Bielas, s. 78]. Odwoływano się do nauczania Jana Pawła II. Przede wszystkim przywoływano papieskie homilie:

dwadzieścia lat temu w homilii kanonizacyjnej św. Faustyny Jan Paweł II przypomniał [Wójtowicz, s. 35],

kończę słowami, które wypowiedział tutaj, w tym miejscu, 7 czerwca 1997 roku Jan Paweł II [Bielas, s. 80],

mówił papież Jan Paweł II w homilii podczas beatyfikacji Siostry Faustyny w Rzymie [Seweryn, s. 81].

Kardynał Stanisław Dziwisz wykorzystał fragment homilii Jana Pawła II, którą wygłosił w dniu inauguracji pontyfikatu, omawiał również postawę, program papieża Polaka oraz świadectwo jego cierpienia [Dziwisz, s. 53-55]. Kaznodzieje chętnie wskazywali Jana Pawła II jako orędownika na czas pandemii:

prośmy Jana Pawła II, który wstawia się za nami [Wójtowicz, s. 35],

dlatego przez wstawiennictwo św. Jana Pawła II błagajmy o Boże Miłosierdzie [Ślusarczyk, s. 38],

zaufać Pan Jezusowi to znaczy powierzyć Mu swoje życie [...] jak robił to św. Jan Paweł II [Machniak, s. 51],

staję także dzisiaj, aby błagać Miłosiernego Boga [...] za przykładem [...] św. Jana Pawła II stawali się apostołami miłosierdzia [Mulka, s. 74].

W dziewięciu homiliach cytowano *Dzienniczek* św. Faustyny Kowalskiej lub nawiązywano do treści w nim zawartych, a także wskazywano na św. Faustynę jako orędowniczkę w czasie pandemii koronawirusa³³.

³² Por. *Rozważanie papieża Franciszka przed nadzwyczajnym błogosławieństwem „Urbi et Orbi”* <https://www.ekai.pl/dokumenty/rozwazanie-papieza-franciszka-przed-nadzwyczajnym-blogoslawienstwem-urbi-et-orbi-27-marca-2020> [data dostępu: 29.07.2022].

³³ Cytaty lub nawiązania znajdują się w homiliach: ks. Sylwestra Robaka, ks. Aleksandra Wójtowicza, ks. Andrzeja Tarasiuka, ks. Jana Machniaka, ks. Dariusza Rasia, ks. Andrzeja Mulka, bp. Jana Zająca, ks. Zbigniewa Bielasa oraz ks. Bogusława Seweryna.

Przywoływano także świadectwa innych świętych i błogosławionych: bł. Stefana Wincentego Frelichowskiego [Koziołek, s. 40], bł. Michała Sopoćki [Gawron, s. 71-72], św. Maksyma z Turynu [Gawron, s. 71], św. Matki Teresy z Kalkuty [Seweryn, s. 82] czy św. Jana Bosko [Kazanowski, s. 57]. Dla dwóch kaznodziejów za materiał do przygotowania homilii posłużyły objawienia prywatne. Ks. Dariusz Raś przywoływał wizję Łucji dos Santos [Raś, s. 61], a ks. Tomasz Szopa wizję Alicji Lenczewskiej [Szopa, s. 66]. Ks. Marcin Kazanowski za jedno ze źródeł dla kazania wybrał literaturę piękną, cytując fragmenty wiersza Władysława Broniewskiego *Grób Tamerlana* oraz parafrazując fraszkę Jana Kochanowskiego *Na zdrowie* [Kazanowski, s. 55-59].

Ostatnim kryterium wskazującym na eklezjotwórczą funkcję homilii mszalnej są wymagania formalne, które bezpośrednio wpływają na odbiór kaznodziei i samego kazania przez odbiorców. W pierwszej kolejności warto zwrócić uwagę na sposób, w jakim zwracano się do wiernych, realizując funkcję fatyczną wypowiedzi. Sześciu kaznodziejów rozpoczynało swoje przepowiadanie lub też w jego trakcie wykorzystywało bezpośredni zwrot apelatywny „drodzy bracia i siostry” lub inny podobny³⁴. Ks. Ireneusz Okarmus zwrócił się bezpośrednio do wiernych, którzy śledzili transmisję telewizyjną:

wszyscy zgromadzeni przed odbiornikami telewizyjnymi [Okarmus, s. 42].

Analizując warstwę językową, należy zauważyć, że homilie były zasadniczo wygłaszane w 1. osobie liczby mnogiej, kaznodzieje używali form fleksyjnych zaimka osobowego „my”³⁵:

my także czcimy i kochamy Matkę Najświętszą [Robak, s. 31],

dziś doświadczamy takiej przymusowej izolacji [Machniak, s. 51],

³⁴ W ten sposób swoje homilie rozpoczęli: ks. Aleksander Wójtowicz, ks. Ireneusz Okarmus, ks. Andrzej Tarasiuk, kard. Stanisław Dziwisz, ks. Dariusz Raś i ks. Andrzej Mulka.

³⁵ Por. W. Przyczyna, *Homilia pięćdziesiąt lat po Soborze Watykańskim II. Pytania-problemy-wyzwania*, Kraków 2013, s. 169-170.

Jezus gorąco pragnie, abyśmy Mu towarzyszyli [Paszek, s. 69],
szukamy zrozumienia tego, co przeżywamy [Dziwisz, s. 70],
na naszej drodze paschalnej spotykaliśmy Siostrę Faustynę [Zajac, s. 77].

Był to celowy zabieg kaznodziejów, którzy – wskazując na wspólnotę doświadczeń – w ten sposób chcieli wyrazić poczucie wspólnoty, jaka zachodzi między nimi a wiernymi, którzy są odbiorcami homilii³⁶. W badanym korpusie znalazły się następujące sformułowania, które sugerują wspólną obecność w celebracji eucharystycznej:

uczestniczymy we Mszy św. w Jej uroczystość [Robak, s. 31],
dzisiaj ten sam Jezus staje pośród nas! [...] Zanim zamieszka w naszych sercach w Komunii Świętej, chce nam przypomnieć trzy ważne prawdy. [...] przesłanie usłyszeliśmy w aklamacji przed Ewangelią [Ślusarczyk, s. 37],
co mówi do nas Pan w swoim słowie dzisiaj usłyszonym? [Koziołek, s. 39],
do nas dzisiaj zwraca się Pan Jezus [Machniak, s. 51],
złożmy w czasie tej Eucharystii całe swoje życie [Tarasiuk, s. 48],
przez udział w Eucharystii Jezus pomógł nam w owocnym przeżyciu świąt paschalnych, dając nam siebie w Komunii Świętej [Zajac, s. 76].

Bez odpowiedzi należy pozostawić pytanie, na ile homilista włączał w formę *pluralis* także odbiorców transmisji. Tylko jeden z homilistów w kazaniu podkreślił, że wierni nie mogą być obecni w kaplicy na Mszy świętej, ale „łączą się duchowo” dzięki transmisji telewizyjnej:

zachęcam Was do duchowej łączności z nami [...] dzięki transmisji telewizyjnej będziemy mogli w niedzielę uczestniczyć we Mszy św[iętej] [Bielas, s. 79].

Przytoczone fragmenty homilii mogły wywołać u odbiorców świadomość bycia członkiem wspólnoty liturgicznej. Człowiek, który „uczestniczy na odległość” w Eucharystii, jest przecież w jakiś sposób członkiem tego zgromadzenia. Zasadniczo kaznodzieje nie dzielili ich

³⁶ Por. W. Przyczyna, *Homilia...*, dz. cyt., s. 169-170.

na uczestniczących w liturgii i oglądających liturgię. Do wiernych zgromadzonych w różnych miejscach dochodził ten sam przekaz słowa Bożego, który wyrażał się poprzez homilię. Jednym z zadań homilisty było więc podtrzymywanie eklezjalnej świadomości zamkniętych w domach członków wspólnoty Kościoła, ale również rozbudzenie pragnienia powrotu do świątyni.

Wiesław Przyczyna wskazuje jeszcze na trzy inne formy relacji nadawczo-odbiorczych obecnych w homilii: „ja”, „ty”, „wy” oraz „oni”³⁷.

Forma „ja” wskazuje na osobiste doświadczenie kaznodziei, który dzięki temu zostanie odebrany jako konkretny człowiek przez słuchaczy. W analizowanym zbiorze znajdujemy również przykłady wykorzystania tej formy gramatycznej:

poruszyła mnie informacja sprzed tygodnia o włoskim kapłanie [Ślusarczyk, s. 37],

chciałbym zaproponować podpowiedź, na jaką trafiłem kilka dni temu, czytając zapiski Alicji Lenczewskiej [Szopa, s. 66].

Kolejną formą są zwroty homilisty do wiernych w 2. osobie l. pojedynczej (formy fleksyjne zaimka osobowego „ty” oraz zaimka dzierżawczego „twój”). Jak zaznacza W. Przyczyna, takie sformułowania kierowane do wiernych wskazują na słuchacza jako uczestnika sytuacji komunikacyjnej³⁸. W analizowanym zbiorze również pojawiają się przykłady wykorzystania tej formy gramatycznej:

w Wielki Czwartek w twoim kościele w tym roku proboszcz nie umyje reprezentantom nóg [Koziołek, s. 41],

czy w trybie rozkazującym:

uwierz w to! [Gawron, s. 73].

Formy „oni” homilista może użyć, aby wypowiedzieć się o osobach nieobecnych. Dzięki temu może mówić o ludziach, którzy nie są uczestnikami danego aktu komunikacyjnego³⁹. W analizowanym korpusie są to

³⁷ Por. tamże, s. 167-176.

³⁸ Por. tamże, s. 173.

³⁹ Por. tamże, s. 175.

przede wszystkim chorzy na Covid-19 lub osoby starsze i samotne. Przedstawiciele grup zawodowych: lekarze, politycy oraz wolontariusze i wszyscy podejmujący walkę z wirusem:

blągajmy [...] o światło Ducha Świętego dla sprawujących władzę i potrzebne łaski dla lekarzy oraz całej służby zdrowia [Ślusarczyk, s. 38],

będących w kwarantannie i samotnych [...] ofiarna praca lekarzy i służb sanitarnych [Kazanowski, s. 88].

Należy również zauważyć, że w analizowanych homiliach nie pojawiła się forma „wy”. Może to być wynik zwiększonej świadomości kaznodziejów, ponieważ użycie takiego sformułowania „tworzy wyraźny dystans między homilistą a słuchaczem. Umieszcza go w takiej roli komunikacyjnej, która uniemożliwia jego identyfikację z uczestnikami spotkania”⁴⁰. Dzięki rezygnacji z takich zwrotów homiliści nie kreowali dystansu między sobą a słuchaczami słowa Bożego. Wystarczającą barierą w akcie komunikacyjnym była konieczność przeprowadzenia transmisji z powodu izolacji domowej społeczeństwa.

Zakończenie

Powracając do zadanego we wstępie pytania badawczego, należy stwierdzić, że pod pewnymi warunkami homilia transmitowana przez telewizję spełnia funkcję eklezjotwórczą. Buduje wspólnotę Kościoła, która została rozproszona z różnych względów. Nie może ona jednak zastąpić homilii wygłaszanej podczas zgromadzenia żywego Kościoła w świątyni, ponieważ tam jest właściwe miejsce dla przepowiadania słowa Bożego. Na homilię należy patrzeć także przez pryzmat wydarzenia eklezjalnego i dostrzegać w niej przedłużenie liturgicznej proklamacji Pisma Świętego, która dla zebranych wiernych staje się aktem wspólnototwórczym. Analizowane w artykule homilie łagiewnickie są jednym z przykładów formułowania homilii, które mogą prowadzić do podtrzymywania rozproszonej wspólnoty wierzących. Świadczą o tym zawarte we wstępie do zbioru kazań wspomnienia telewizyjnych słuchaczy, którzy w trudnym czasie, w głoszonych homiliach odnaleźli spokój, nadzieję i wspólnotę w czasie izolacji, samotności i strachu⁴¹.

⁴⁰ Tamże, s. 174-175.

⁴¹ Por. Z. Bielas, *Wstęp*, dz. cyt., s. 6.

Bibliografia

- Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Verbum Domini*, Rzym 2008.
- Draguła A., *Eucharystia zmediatyzowana. Teologiczno-pastoralna interpretacja transmisji Mszy świętej w radiu i telewizji*, Zielona Góra 2009.
- Draguła A., *Słowo i obraz. Homilia w transmisji audiowizualnej*, „Polonia Sacra” 2021, nr 4, s. 23-41.
- Dyrektorium Konferencji Episkopatu Polski w sprawie celebracji Mszy świętej transmitowanej przez telewizję*, w: „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2017, nr 29, s. 48-55.
- Galofaro F., Petrini Ch., *The Day after the Pandemic. A Semiotic Analysis of Four Homilies*, „Global Humanites” 2021, vol. 6, s. 41-56.
- Halik T., *Czas pustych kościołów*, Kraków 2020.
- Jaśkiewicz G., *Eklezjotwórcza funkcja homilii*, „Studia Koszalińsko-Koło-brzeskie” 2009, nr 14, s. 81-91.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, 2015.
- Marcyński K., *Komunikacja religijna i media*, Kraków 2016.
- Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, Poznań 2006.
- Paweł VI, Encyklika *Evangelii nuntiandi*, Rzym 1975.
- Przyczyna W., *Homilia pięćdziesiąt lat po Soborze Watykańskim II. Pytania-problemy-wyzwania*, Kraków 2013.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dn. 24 marca 2020 r. § 1 p. 4 (Dz. U. 2020 poz. 522).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 19 kwietnia 2020 r. § 9 p. 3 pp. B (Dz.U. 2020 poz. 697).
- Rozważanie papieża Franciszka przed nadzwyczajnym błogosławieństwem „Urbi et Orbi”*, <https://www.ekai.pl/dokumenty/rozważanie-papieża-franciszka-przed-nadzwyczajnym-błogosławieństwem-urbi-et-orbi-27-marca-2020/> [data dostępu: 29.07.2022].
- Sławiński H., *Homilia w zgromadzeniu eucharystycznym. Recepcja współczesnego nauczania Kościoła w Dyrektorium homiletycznym*, Kraków 2018.
- Sławiński H., *Rola homilii w liturgii Kościoła*, „Studia Wrocławskie” 2001, nr 4, s. 289-303.

White L., van Basshuysen P., Frisch M., *When Is Lockdown Justified?*, „Philosophy of Medicine” 2022, nr 3, s. 1-22.
Wprowadzenie do drugiego wydania Lekcjonarza mszalnego, Poznań 2011.

Źródła

- Bielas Z., „*Tobie zawieramy dziś losy świata i każdego człowieka*”, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 78-80.
- Bielas Z., *Wstęp*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 5-7.
- Dziwisz S., *W Nim samym pokładamy ostateczną nadzieję*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 52-55.
- Gawron P., *Bez słońca i ciepła jest szary*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s.70-73.
- Kazanowski M., *Byśmy bardziej docenili smak coniedzielnej Mszy św.*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 55-59.
- Koziołek M., *Kiedy nie mamy Go w Chlebie, szukajmy Go w drugim człowieku*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 39-42.
- Machniak J., *Jezu, ufam Tobie*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 48-51.
- Mulka A., „*Dziś sprowadź Mi dusze ciche i pokorne, i dusze małych dzieci*”, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 73-75.
- Okarmus I., *Jezus kocha nas miłością miłosierną*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 42-44.
- Panuś T., *Tutto andrà bene – wszystko będzie dobrze*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 62-64.
- Paszek A., *W Twojej dobroci wysłuchaj nas, Panie*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 67-69.

- Raś D., *Miłosierdzie Boże dla wszystkich bez wyjątku*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 60-61.
- Robak S., *Nie bój się...*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 31-33.
- Seweryn B., *Ja Mu ufam*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 81-83.
- Szopa T., *Każdy z nas jest świątynią Ducha Świętego*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 65-66.
- Ślusarczyk F., *Chciałbym wnieść obecność Pana Boga!*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 36-38.
- Tarasiuk A., *W miłości ukrzyżowanej nasze zbawienie!*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 44-48.
- Wójtowicz A., *Uruchamiamy wyobraźnię miłosierdzia*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 34-36.
- Zajac J., *Niedziela Miłosierdzia*, w: *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii*, red. Z. Bielas, M. Pabis, Kraków 2020, s. 75-77.